

УДК 330.33

С.В.Доцин,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського,
м. Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ

У статті проаналізовано особливості сучасних економічних циклів та виявлено причини цих особливостей.

В статье проанализированы особенности современных экономических циклов и определены причины этих особенностей.

The peculiarities of modern economic cycles have been analyzed in the article. The causes of these peculiarities have been discovered.

Ключові слова: економічний цикл, рецесія, експансія, глобалізація, інтернаціоналізація.

Після Другої світової війни в економіці провідних країн світу сталися суттєві зміни: відбувся перехід від вільної ринкової економіки до змішаної економічної системи і значно посилилось державне втручання в економіку, проведення урядами розвинутих країн активної соціальної й антициклічної політики; відбулись кардинальні структурні зрушення в економіці – зростання питомої ваги соціальної сфери (сфери нематеріальних послуг) і скорочення частки матеріальної сфери; розвиток процесів глобалізації та інтернаціоналізації виробництва і посилення взаємозв'язків і взаємозалежностей всіх країн світу. Ці та деякі інші фактори зумовили специфіку сучасного економічного циклу, що потребує спеціального наукового аналізу.

Особливості сучасних економічних циклів досліджуються в роботах таких зарубіжних економістів, як Е.Абель, Б.Бернанке, В.Зерновітц, Ф.Кінленд, Ф.Ларрен, Д.Мур, Е.Прескотт, Дж.Сакс, П.Самуельсон та ін. Даній проблемі присвячено і праці вітчизняних економістів: О.Архіпова, А.Гальчинського, В.Гееця, С.Ільїна, А.Мазаракі, С.Меньшикова, С.Мочерного, М.Паламарчук, А.Чухна, К.Хубієва та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей циклічних коливань економіки в сучасних умовах, в т. ч. і в Україні.

Першою особливістю сучасних циклів є значне пом'якшення глибини циклічних коливань. Так, наприклад, у США після Другої світової війни коливання в зростанні ВВП складають менше 1/3 рівня 1919-1945 рр. і близько 60% рівня 1875-1918 рр. Аналогічним чином, спостерігалось зменшення амплітуди коливань, тобто ступеня зміни економічної активності від вищої до нижчої точки, з -14,1% у період 1919-1938 рр. до лише -2,5% в повоєнний період [6, с. 564-567].

Пом'якшення глибини циклічних коливань економіки в сучасних умовах було зумовлено такими чинниками:

- ✓ переходом економічно розвинутих країн від вільної ринкової до змішаної економічної системи й активне проведення державою антициклічної політики;
- ✓ здатністю крупних компаній до більш точного вивчення і прогнозування ринкової кон'юнктури і пристосування до неї обсягів виробництва;
- ✓ більшою можливістю компаній маневрувати рівнем завантаженості виробничих потужностей, що дозволяє їм меншою мірою скорочувати інвестиції під час чергового спаду;

✓ зменшенням у структурі суспільного виробництва питомої ваги промисловості і зростанням ролі сфери послуг, яка меншою мірою підлягає циклічним коливанням;

✓ практикою укладання колективних угод між підприємцями і профспілками та негнучкістю заробітної плати у бік зниження, що стримує падіння сукупного попиту, зменшуючи темпи циклічного скорочення виробництва.

Ще однією особливістю сучасного циклу є розмитість між його фазами, випадіння деяких фаз (наприклад, депресії, коли після кризи зразу може розпочатись фаза поживлення). У результаті економістами американського NBER була запропонована схема сучасного циклу, яка включає дві фази: розширення (експансія) і скорочення виробництва (рецесія) та дві поворотні точки – пік і дно.

У період після Другої світової війни спостерігалось також відчутне збільшення тривалості фази розширення (експансії) і зменшення тривалості фази скорочення (рецесії). Так, протягом 1854-1914 рр. у США тривалість фаз скорочення становила 338 місяців, а тривалість фаз експансії – 382 місяці, тобто приблизно однаково (тривалість фаз експансії була в 1,13 рази довшою).

Після Другої світової війни ж (1945-2000 рр.) тривалість фаз експансії (554 місяці) в 5,8 рази перевищила тривалість фаз скорочення (96 місяців) [1, с.365]. Це пояснюється насамперед проведенням активної антициклічної політики держави.

Більшість вітчизняних дослідників серед особливостей сучасного циклу відзначають скорочення його тривалості з 10-12 років до Другої світової війни до 5-7 років після [4, с. 291; 8, с. 400]. Однак реальні факти засвідчують дещо інше. Так, у США за період з 1854 р. до 1945 р. (91 рік) відбувся 21 цикл (середня тривалість 4,3 роки), а за період з 1945 р. по 2008 р. (63 роки) – 11 циклів (середня тривалість 5,7 роки).

Отже, середня тривалість економічного циклу у повоєнний період в порівнянні з довоєнним, навпаки, зросла. Зростанню тривалості сучасного циклу, зокрема, сприяли найбільш тривалі за всю історію США періоди експансії, які були зафіксовані саме в повоєнний період:

- ✓ лютий 1961 р. – грудень 1969 р. (106 місяців);
- ✓ листопад 1982 р. – липень 1990 р. (92 місяці);
- ✓ березень 1991 р. – березень 2001 р. (120 місяців).

При цьому, якщо тривала фаза експансії у 1960-х роках була зумовлена війною у В'єтнамі, то фази розширення 1980-1990-х років – підвищувальною фазою V великого циклу і сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою.

У вітчизняних економістів відсутня однозначність щодо того, чи характеризується сучасний цикл синхронністю чи асинхронністю. Так, одні економісти наголошують на першій особливості [8, с. 400], інші – на другій [4, с.291]. На нашу думку, сучасні цикли характеризуються поєднанням синхронності та асинхронності свого перебігу.

Так, наприклад, з останніх циклічних криз синхронністю характеризувались більш глибокі рецесії 1973-1975 рр. та 2008-2009 рр., спричинені, відповідно, такими сильними шоками, як різке зростання цін на нафту й обвалом іпотечного

ринку США і світовою фінансовою кризою, що в умовах високого рівня глобалізації та інтернаціоналізації виробництва стрімко поширились по всьому світу. Рецесії відповідно 1990-1991 рр. і 2001-2002 рр. були менш глибокими і характеризувалися асинхронністю перебігу в різних країнах.

Асинхронність сучасних циклів пов'язана насамперед з відмінностями в соціально-економічному становищі різних країн (темпи економічного зростання, рівні інфляції і безробіття, стан платіжного балансу, валютний курс, рівень відкритості економіки) та особливостями економічної політики урядів цих країн.

У сучасних умовах виникло таке явище, як стагфляція, тобто поєднання циклічного спаду виробництва із зростанням цін.

Особливо яскраво стагфляція проявилась під час криз 1973-75 рр. і 1980-82 рр., коли вона була спричинена негативними шоками пропозиції (стрімким зростанням світових цін на енергоносії).

Ще однією особливістю сучасних циклів є тісне переплетіння сучасних циклічних криз із структурними, енергетичними, фінансовими, валютними, поєднання циклічних коливань з нециклічними.

Нарешті, якщо під час рецесій в минулому переважало надвиробництво товарів, то сьогодні переважає надвиробництво основного капіталу в формі простоювання значної частини виробничих потужностей.

Отже, сучасні цикли характеризуються такими особливостями: значне пом'якшення глибини циклічних коливань економіки; розмитість між фазами циклу, випадіння деяких фаз класичного циклу (наприклад депресії), зміна схеми циклу; збільшення тривалості фази експансії і зменшення тривалості фази рецесії; тривалість сучасного циклу в порівнянні з довоєнним зростає (з 4,3 до 5,7 років); поєднання синхронності й асинхронності в перебігу сучасних циклів; виникло явище стагфляції; тісне переплетіння сучасних циклічних криз із структурними, енергетичними, фінансовими, валютними, поєднання циклічних коливань з нециклічними; якщо під час рецесій в минулому переважало надвиробництво товарів, то сьогодні – надвиробництво основного капіталу.

У жовтні 2008 – грудні 2009 р. Україна пережила першу за роки незалежності циклічну кризу (рецесію) надвиробництва, спричинену світовою фінансовою кризою. Цією кризою розпочався перший в новітній українській історії економічний цикл як форма розвитку ринкової економіки.

Сучасний економічний цикл в Україні характеризується такими особливостями:

1. Глибокий циклічний спад (у 2009 р. ВВП України скоротився на 15,1%, а обсяги промислового виробництва – на 21,9%) при помірних щорічних темпах розширення виробництва (близько 4,5% у 2010-2011 рр.). При збереженні таких темпів Україна зможе вийти на докризовий рівень тільки в другій половині 2013 р.

2. Сучасний цикл засвідчив технологічну відсталість української економіки, нерозвиненість структури експорту, вузькість внутрішнього ринку і сильну залежність від зовнішньоекономічних чинників.

3. Під час кризи 2008 – 2009 рр. виникло явище стагфляції. Так, на фоні сильного кризового спаду інфляція в Україні в 2009 р. склала 12,3%. Стагфляція була зумовлена насамперед сильною (близько 60%) девальвацією гривні і

подорожчанням імпорту.

4. Урядом нашої країни так і не було розроблено чіткої антикризової програми, а здійснені ним невідкладні антикризові заходи були спрямовані переважно на підтримку фінансового сектора (рефінансування і капіталізація банків). Здійснювалась і підтримка реального сектора (насамперед металургійного комплексу), що не дозволило кризі виконати свою оздоровчу функцію, забезпечити технічне переоснащення і модернізацію виробництва і тим самим вивести вітчизняну економіку на нові рубежі.

5. Тісне переплетіння сучасного циклу із нециклічними чинниками: фінансовими, енергетичними, структурними, політичними тощо.

Список використаних джерел:

1. Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. – СПб.: Питер, 2008. – 768с.
2. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008-2009 років в Україні // Економіка України – 2010 - №4 – с.5-15.
3. Осадчая И. Нобелевская премия по экономике 2004 года // Мировая экономика и международные отношения – 2005 - №3 –с.18-23.
4. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г.Н. Клишко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 615с.
5. Паламарчук М.В. Глобальний економічний цикл та синхронізація поточної світової рецесії // Економічний часопис – 2011 – XXI - №3/4 – с.24-27.
6. Сакс Д.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика: глобальный подход. – М.: Дело, 1999. – 848с.
7. Хубиев К. Особенности российского экономического цикла // Экономист – 2009 - №3 – с.38-49.
8. Экономическая теория: учеб. / Под ред. А.И.Архипова, С.С.Ильина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008 – 608с.